

ALACANTINISMES EN EL LÈXIC MARINER DE ROSES*

1. INTRODUCCIÓ. PRECISIONS SOBRE EL PARLAR DE ROSES

Roses, municipi de l'Alt Empordà a l'extrem septentrional de la badia de Roses, és una de les típiques poblacions marineres que a partir dels anys 50 experimentaren un espectacular creixement demogràfic a causa de la immigració, principalment andalusa, que el desenvolupament del sector turístic i urbanístic provocà (el 1950 tenia 2.720 habitants mentre que el 1979 en tenia 8.032, per exemple). Abans del 'boom' de la costa, les dades absolutes no reflecteixen canvis demogràfics importants (el 1867 Roses tenia 2.732 habitants, el 1887 en tenia 2.966, el 1920, 2.669 i el 1950, 2.720). Els llibres de naixements de la parròquia, però, indiquen que des de finals del segle passat s'instal·laren en aquesta vila famílies procedents de Tarragona, Castelló, València i Alacant: entre 1900 i 1901, per exemple, es bategen nens els pares dels quals procedien de «Vinidorme», «Villajoyosa», «Tortosa», «San Carlos de la Rápita», «Batea de Tarragona», «Furcall de Castellón de la Plana», «Peñíscola», «Tarragona», «La Selva de Tarragona», «Vistabella», «Grao de Valencia» i «Pobla de Maseluca de Tarragona». La primera immigració significativa no començà, però,

* Vull fer constar el meu agraïment al Dr. Joan Veny per haver-me guiat durant l'elaboració del primer esbós d'aquest treball durant el curs acadèmic 1983-1984.

fins a la segona dècada, entre els anys 12 i 20, i eren famílies procedents majoritàriament de l'Ametlla de Mar o la Cala de l'Ametlla (els «caleiros»), de Campello (els «campellers») i de Vilajoiosa (els «vileros»). Tota aquesta gent nova es dedicà exclusivament a feines relacionades amb el món de la pesca.

Comas (1970) i Bech (1980) atribueixen a aquests immigrants dels dialectes occidentals un tret característic del parlar dels pescadors de Roses:¹ el fet que la vocal neutra en posició final es pronuncii normalment com una *e* relaxada [ɛ]. Bech (1980, pàg. 659) parla també de la «consciència del fet» i diu textualment que «la gent gran de Roses recorda que, fins que varen començar a arribar els forasters, no es va sentir pronunciar [-ɛ] en comptes de [-ə]». Aquesta explicació que Comas (1970) i Bech (1980) suggereixen no sembla del tot encertada, ja que es presenten diversos arguments en contra:

Primerament, no és normal que aquesta característica fonètica del parlar de Roses s'hagi d'atribuir a una minoria emigrada d'una àrea dialectal diferent, car normalment una minoria no influeix mai en la resta de població, ans aquesta assimila el nou parlar, i més si les dades confirmen que des del punt de vista lèxic la segona generació ja s'hi ha integrat. (Bech 1980, pàgs. 657-58, fa aquesta mateixa observació, però en lloc de trobar-la «anormal» per a la interpretació que ella proposa, només la troba «interessant».)

En segon lloc, tampoc no és normal que s'atribueixi a aquesta minoria occidental una peculiaritat general (en el parlar de Roses la vocal neutra final es realitza com a [ɛ] tant si aquesta vocal prové d'una E [párɛ] com d'una A llatines [kázɛ]) quan en la terra d'origen dels immigrants només es pronuncia [e] quan aquesta vocal prové d'una E llatina ([párɛ] però [kázɔ]). (Bech 1980, pàg. 658, també fa aquesta observació, però altra vegada en lloc de trobar-la descoratjadora per a la seva proposta només la qualifica de «curiosa».)

En tercer lloc, si bé aquest tret fonètic és típic de Roses, no n'és

1. Aquesta característica es coneix normalment com el parlar de «La Punta», barri en què tradicionalment vivien els pescadors i que es trobava separat de la resta de la població («La Vila») per la riera dels Ginjolers.

pas exclusiu, perquè a l'Escala (poble situat al sud de la badia de Roses), per exemple, també és freqüent la $[-e]$ entre el parlar dels pescadors² i en aquest municipi no es pot pas atribuir a la presència massiva de forasters.

Finalment, tampoc no sembla adequat interpretar aquest tret com un canvi del qual els adults foren conscients, perquè, en contra de la interpretació de les dades que Bech (1980) presenta, hom pot adduir que la majoria de rosincs consideren la realització $[-e]$ com un tret d'autoafirmació de la classe social a què pertanyen, la dels pescadors, com «una característica de sempre dels del barri de La Punta».³

Si bé és cert que sembla forçada la interpretació de Comas (1970) i Bech (1980) d'atribuir la característica articulatòria del parlar de Roses als forasters emigrats de l'àrea dialectal occidental, la seva influència pot admetre's, si res més no, en el perllongament d'aquest tret. A més, cal acceptar ben clarament la influència d'aquesta minoria en el camp lèxic de la confecció i adobament de xarxes per a la pesca d'arrossegament.

2. BECH (1980, pàg. 660) també ho esmenta sense fer-ne, però, cap valoració, en aquest cas.

3. BECH (1980) diu que «no hem trobat adults que no atribueixin el canvi a aquella immigració» (pàg. 659), tot i que més endavant (pàg. 660) ella mateixa precisa que en molts dels casos els comentaris dels informadors li han fet pensar que aquest tret és interpretat com una vella característica autoafirmadora dels pescadors de Roses.

D'entre les respostes de la gent gran que jo he recollit (20 avis d'entre 70 i 90 anys), no n'hi ha cap que suggereixi que aquest tret pugui ser atribuït als immigrants, ans al contrari tots van coincidir a titllar-lo de característica de sempre dels pescadors i quan se'ls suggeria la possibilitat que fos deguda als forasters les reaccions foren unànimement negatives: «ja els pares dels meus pares ho feien, i en aquell temps encara no havien vingut els de fora», «els pescadors de Roses i de l'Escala sempre ens hem distingit per parlar així». Cal remarcar que quatre avis enquestats que procedien originàriament de les províncies d'Alacant i Tarragona també van especificar que quan ells van arribar «els de La Punta ja parlaven així».

2. INTERFERÈNCIES LÈXIQUES

Els emigrats de les terres del sud van introduir amb la seva arribada la pesca anomenada d'arrossegament. Fins aleshores, a Roses, com en la majoria d'indrets de la costa catalana nord, es pescava amb arts de platja.⁴ Juntament amb aquest nou tipus de pesca, s'introduïren nous ormejos i les feines d'armar les barques (proveir el material necessari per als arts així com muntar-los i reparar-los) foren pràcticament copades per alacantins. Aquest fet provocà tant la substitució lèxica de termes tradicionals pels corresponents alacantins com la coaparició de manlleus alacantins amb els termes autòctons, tots ells relacionats amb els arts d'arrossegament (a diferència, per exemple, dels termes relacionats amb els noms de peixos o amb els ormejos de la pesca petita, a la qual no es dedicaren els forasters, en què no s'observa aquest tipus d'interferència).

A fi d'argumentar aquesta interferència lèxica i per tal de determinar el seu abast, presentarem en primer lloc els termes relacionats amb els arts de platja, els emprats tradicionalment abans de l'arribada dels forasters. Aquest vocabulari es compararà amb l'emprat posteriorment per als arts d'arrossegament. En concret, presentarem el vocabulari relacionat amb les parts de dos dels primers arts d'arrossegament emprats (el bolitx i l'art italià) així com les d'un dels arts moderns (l'art quadrat).⁵ Finalment, compararem la terminologia actual emprada a Roses amb l'emprada a Llançà (poble costaner al nord de Roses que no rebé l'afluència massiva de pescadors forasters) per remarcar encara més les diferències terminològiques que s'estableixen a causa de la immigració alacantina que Roses experimentà.

4. De fet, BECH (1980, pàg. 659) constata amb dades ofertes per la Confraria de Pescadors de Roses que cap a l'any 1913 o 1914 es produïren incidents entre els pescadors autòctons i els forasters, perquè com que aquests darrers capturaven molt més peix amb els nous arts d'arrossegament, els rosincs els trepitjaven el peix.

5. Per a la descripció dels arts he consultat el text de BAS i CAMPRUBI (1980) i he emprat les figures que es presenten a l'apèndix per a qüestionar els informants.

2.1. *L'art de platja*

Els arts són un conjunt de xarxes en forma de sac, amb dues comes llargues que es mantenen separades perquè tots els peixos que es troben pel camí puguin ser atrapats. Els tipus més primitius, i per antonomàsia els més tradicionals de la costa nord catalana, eren els arrossegats des de la platja per un grup de mariners:⁶ cada home portava una mena de faixa del través, l'*estrop*, d'on penjava un metre de corda a l'extrem de la qual hi havia un suro, la *rodanxa*, que s'enroscava a la corda de l'art per poder-lo estirar millor. De vegades, aquests arts també s'arrossegaven des d'una petita embarcació no massa lluny de la costa.

El sac central de l'art de platja (veg. figura 1 de l'apèndix) era format per dues peces de malla diferent: el *maià* i la *corona*. La corona (núm. 3 de la figura 1) era la peça situada prop del cóp, de malla més cega perquè el peix no es pogués escapar. De la punta final d'aquest sac sortia una corda, la *clima* (núm. 2), que portava lligats un grup de suros, la *mestra* (1), perquè aquest sac de xarxes surés més. El maià (4) era la peça situada més prop de la gola, de la qual sortien dues *comes* (5) llargues fetes amb peces de xarxa més clara. Per tal d'afavorir l'arrossegament prop del fons, la part inferior anava proveïda de *plom*s i perquè la boca estigués més oberta a la part superior portava un seguit de *suros* o *suradetes*. Conseqüentment, la part de dalt de l'armadura s'anomenava gola del suro (6) i la de baix, gola del plom (7). Les cordes que uneixen la xarxa al llarg i que contenen o bé plom o bé suro s'anomenaven *orses* (preferentment) o *armadores* (8). De vegades, enmig de la gola del plom hi havia un *esclopet*, o grup de boles de fusta pel mig de les quals passava una corda que les unia a la gola, perquè la xarxa no es clavés tant a terra. En el tros final de les comes es posaven uns suros més grossos o *rodellams* perquè els extrems suressin més. Al final de cada cama, un *escaló* o bastó de fusta (9) unia tot el cos de l'art amb la *corda* o *mola* de la qual estiraven els homes. D'aquestes cordes

6. La gent gran de Roses recorda com abans la gent de l'Escala anomenava la de Roses «esquena-trencats», perquè estiraven els arts d'esquena.

sortien una *lleva* (10), o panna grossa de suro que es posava a uns 60 metres, i els *llevatons* (11), o grups de dues o tres pannes petites de suro que es posaven al punt on s'unien cada dues moles, per tal que les cordes no s'enfonsessin.

2.2. *Els arts d'arrossegament*

Tal com hem dit al començament, la pesca d'arrossegament fou introduïda a Roses pels forasters de les terres del sud. El tipus d'arts que s'empren s'anomenen correntment *arts d'arrastre* o *bous*; les barques que l'utilitzen, *vaques*, i els mariners, *vaqueros*. A continuació, presentem els noms de les parts d'aquests arts, il·lustrant-ho a través de dos dels primers arts d'aquest tipus emprats: el *bolitx* (figura 2 de l'apèndix), per a barques més petites, i l'*art italià* (figura 3). Altres tipus d'arts d'arrossegament també desapareguts avui dia són el valencià, el català, el «huelvano», el xarleston, la ratera, etc. Tots ells constaven bàsicament de les mateixes parts.

En l'estructura dels bous cal distingir més parts que en els arts de platja; en general, però, presenten una forma semblant de sac amb cames a banda i banda. La part final del bou és la *corona* (2),⁷ la qual també s'anomena freqüentment «*copo*», que és un castellanisme introduït pels alacantins. Aquests arts primers tenien a la part final un reforç de corda que deixava lliure una baga, a on s'enganxaven unes cordes per tal de desfer fàcilment la costura i buidar el peix: el *manyoc* (1). A l'art de tipus italià, la corona a més portava tot un *reforç* exterior (3), que formava com una doble peça de xarxa. A la corona va unida la peça del *goleró* (4). La part més davantera del bou és la *gola*, la del plom o la del suro segons que sigui la inferior o la superior, respectivament. Els suros passaren a anomenar-se *flotadors*, perquè es començà a pescar en aigües més fondes, amb barques més potents, i les tradicionals pannes de suro foren substituïdes per un nombre variat d'elements més resistents que ajudaven a la flotació. La gola està

7. Els números que es presenten entre parèntesis en aquest apartat remeten a les figures 2 i 3 de l'apèndix. (Tant les figures 2 i 3 com la 1 han estat dibuixades gentilment per Aurora Altisent a partir de dibuixos de l'AQALM).

formada per dues peces denominades *çaçarets* (5) i *visera* (6). Els *çaçarets* són dobles, un a la part de dalt i l'altre a la de baix, però la *visera* només es troba a la part del suro.⁸ Intercalat enmig dels *çaçarets* i de la *visera*, hi ha dues peces en forma triangular: la *fisca* (7), que es troba a la part del plom, i la *fisqueta* (8), que es troba a la part del suro. (Ambdós termes han estat introduïts pels alacantins.) La *visera* s'uneix a les cames, que passaren a anomenar-se *bandes* (9) com al sud de Catalunya. Les cordes que van al llarg de la gola i de les cames i que en els arts de platja s'anomenaven *armadores* o *orses*, ara passen a ser designades també amb el nom de *trences* (10), que també és un terme introduït pels alacantins. La part davantera de les *bandes* acaben en punxa, les *gaies* o *estisores* (11), a les quals s'uneix un bastó anomenat *escaló* (12), terme que actualment alterna amb l'introduït pels alacantins: *calones*. A l'*escaló* s'hi enganxa una corda, anomenada *malleta* (13). Aquesta *malleta* s'uneix mitjançant una corda en forma de *peu de gall* (14) a les *portes* (15), que són unes peces de fusta rectangulars que per l'acció mecànica de resistència a l'aigua mantenen les *bandes* separades perquè el peix pugui entrar.

Avui dia els tipus d'arts més emprats són el dragó, el japonès, el quadrat i el pelàgic. El nom de les seves parts continua essent bàsicament igual que en els arts anteriors, tret d'algunes innovacions, especialment a la corona, que il·lustrem a continuació mitjançant l'*art quadrat* (veg. figura 4 de l'apèndix). A la corona (1) no hi ha cap mena de reforç perquè ara els materials són més resistents. La part final de la corona no acaba en un manyoc, sinó que porta una mena de costura llarga o *tallat* (2) per on es buida el peix. Actualment la corona no té forma arrodonida com en els arts tradicionals, sinó que és més aviat quadrada, amb dues parts que sobresurten a les puntes: les *personeres* (3), terme introduït pels alacantins. A dintre porta una mena de bossa interior o *trampa* (4) de malla més cega per retenir el peix més petit. A continuació de la corona tenim el *goleró* (5), els *çaçarets* (6) i la *visera* (7). Enmig de la *visera* i els *çaçarets* es troba la *fisca* (8) i la *fisqueta*

8. La *visera* s'anomena així per l'efecte que fa la gola del suro avançada respecte a la del plom. Serveix com de tel perquè els peixos no s'escapin.

(9). De tot aquest grup de xarxes que formen el cos del sac surten les bandes (10), que acaben en una part triangular anomenada gaies o estisores (11). En els arts moderns ja no trobem l'escaló, sinó que la xarxa s'uneix a les malletes mitjançant unes peces de ferro anomenades «*guardacabos*» (12), terme que ha estat manllevat directament del castellà.

2.3. Comparació lèxica

Presentem a continuació una comparació lèxica entre els termes emprats tradicionalment per referir-se als arts de platja i els actuals que fan referència als arts antics (bolitx, italià) i als moderns (quadrat). En el cas de comptar amb més d'un terme per a una mateixa part, es presentarà un terme seguit de l'altre. Els mots en versaletes són els introduïts pels alacantins. Per tal d'establir una diferència més clara entre els termes autòctons i els manllevats, a la columna de la dreta es presenten els termes actuals emprats a Llançà. (En algun cas es presenten entre parèntesi per indicar que és un terme antic corresponent a una part no existent en els arts moderns.) Allà on es presenti una diferència important respecte a la terminologia rosinca, tant si és perquè s'empra un terme autòcton diferent del de Roses com si és perquè no alterna amb altres termes forans, s'utilitzaran cursives.

ARTS DE PLATJA	BOUS ANTICS	BOUS MODERNES	LLANÇÀ
clima	—	—	—
mestra	—	—	—
corona	corona/«COPO»	corona/«COPO»	<i>cul</i>
—	manyoc	—	—
—	—	tallat	tallat
—	—	PESSONERES	<i>cornalons</i>
—	—	trampa	trampa
maià	goleró	goleró	goleró
—	çaçaret	çaçaret	<i>cos</i>
—	VISERA	VISERA	<i>teulada</i>

—	FISCA	FISCA	<i>clara</i>
—	FISQUETA	FISQUETA	<i>pixota</i>
comes	BANDES	BANDES	<i>comes</i>
gola	gola	gola	gola
pannes de suro	suros/suradetes	flotadors	flotadors
rodellam	—	—	—
armadores/orses	armadores/ orses/TRENCES	armadores/ orses/TRENCES	<i>armadores</i>
—	gaies/estisores	gaies/estisores	estisores
escaló	escaló/CALONES	—	(<i>escaló</i>)
—	—	«guardacabos»	«guardacabos»
corda/mola	malletes	malletes	malletes
lleva	—	—	—
llevatons	—	—	—
—	peus de gall	peus de gall	peus de gall
—	portes	portes	portes

3. CONCLUSIONS

A la vista de les dades presentades, hom pot afirmar que a Roses s'han produït casos de substitució lèxica total (com *bandes* per *comes*), de préstec per a nous termes (com *fisca* i *fisqueta*) i de manlleus que coexisteixen juntament amb els noms autòctons (com *orses* amb *trences*). Aquests termes manlevats procedeixen majoritàriament de l'alacantí (excepte «*guardacabos*») a causa no només de la immigració de gent d'aquesta àrea dialectal que Roses rebé, sinó, i de manera especial, perquè ells introduïren en aquesta zona la pesca d'arrossegament i a més coparen les feines d'armadors. Finalment, assenyalarem que el terme general *xarxa* pronunciat [fér^e] pels rosincs) no és mai substituït pel terme *sàssia* ([sásja]), que invariablement empen els alacantins instal·lats a Roses. Aquest fet no és rar, sinó que segueix els casos normals de substitució i manlleus lèxics en què els termes més generals i freqüents són els més resistents, els menys avesats a desaparèixer o ésser substituïts.

Abans de finalitzar aquest treball i per tal de reprendre la qüestió

articulatòria de la $[-e]$ discutida al començament, remarcarem que, des d'un punt de vista general, és més freqüent i normal que aquesta interferència dialectal s'hagi produït a nivell lèxic que no pas a nivell d'un tret fonètic específic. A més, les dades que ací es presenten per justificar la interferència lèxica que s'ha produït, acaben tornant-se en contra de la proposta de Comas i Bech, perquè, d'una banda, tots els manlleus alacantins són pronunciats sempre «a la rosınca» per la gent de Roses; és a dir, que sistemàticament s'assimila a la pronunciació local el terme manllevat. Així, per exemple, *fisca* és pronunciat $[fisk^e]$ pels rosincs i $[físka]$ pels d'origen alacantí; *fisketa*, $[fiskét^e]$ pels primers i $[fiskéta]$ pels segons o *trences*, $[tréns^e s]$ enfront de $[trénses]$. D'altra banda, a través de les dades presentades es constata que la interferència s'ha produït únicament en el camp lèxic dels arts d'arrossegament, quan la qüestió de la $[e]$ final afecta el parlar de tota la població marinera rosınca, tant si són vaqueros com xarxaires, homes o dones. (No cal oblidar, però, que és un tret en regressió.) Així, per exemple, els xarxaires (o pescadors de pesca petita), que són majoritàriament rosincs i que continuen armant-se ells mateixos les peces, mai no es refereixen a les cordes com *trences* sinó que empren exclusivament els termes autòctons d'*orses* o *armadores*; tots ells, en canvi, parlen amb la $[-e]$ ($[órs^e s]$, per exemple).

MARIA ROSA LLORET ROMAÑACH

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AQALM, *Album del Questionario dell'Atlante Linguistico Mediterraneo* (Venezia, Fondazione Giorgio Cini).
- BAS, CARLES i RAIMON CAMPRUBÍ (1980), *La pesca a Catalunya* (Barcelona, Edicions Destino).
- BECH, MONTSERRAT (1980), *La vocal neutra final al parlar de Roses. Precisions sobre el vocalisme empordanès*, *Actes del V Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Barcelona, Publicacions Abadia de Montserrat), pàgs. 657-665.
- COMAS, JOSEP (1970), *Caracterització del parlar de Pau* (Barcelona, Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, Tesi de llicenciatura).

APÈNDIX

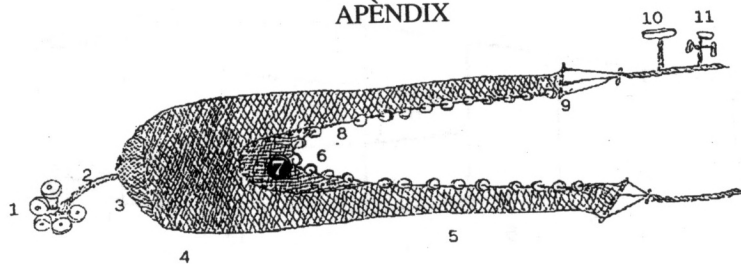

Figura 1

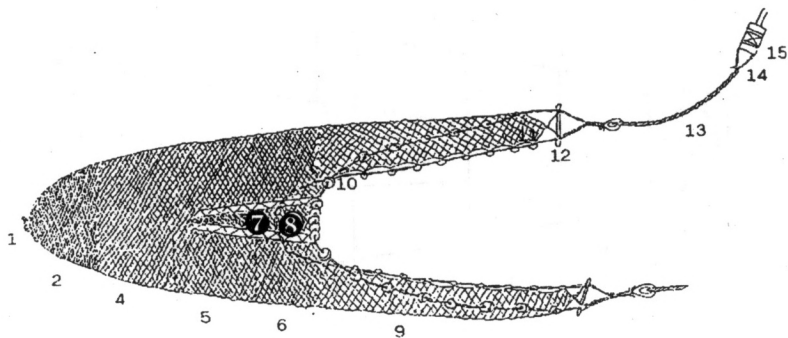

Figura 2

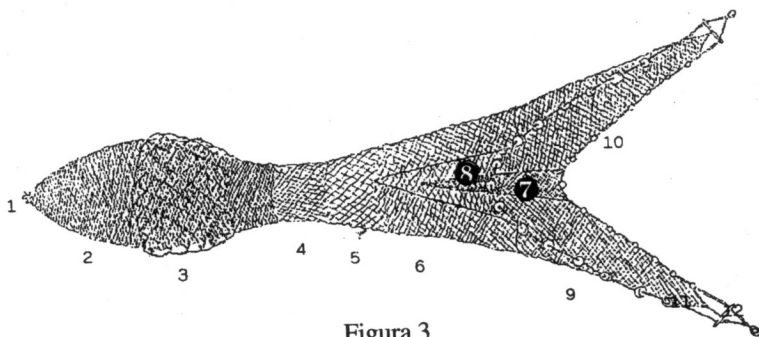

Figura 3

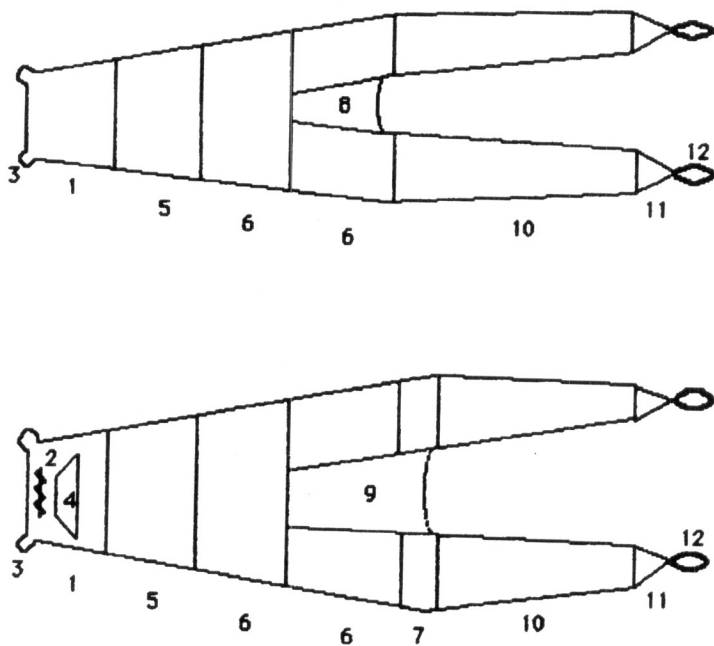

Figura 4
ART QUADRAT